

---

*fraternité* oefenen onmiskenbaar een invloed op overgeleverde hiërarchische verhoudingen. In dit licht lees ik de *Commentatio* en lees ik de daarin vervatte ecclesiologie.

### III

Het is uiterst boeiend om te zien bij wie Kuyper zich in zijn *Commentatio* aansluit. Hij mag dan zelf nog niet al te veel van Friedrich Schleiermacher hebben gelezen, hij weet er toch genoeg van om hem de *prodromus* te noemen van zijn eigen opvatting. In de vergelijking die hij maakt tussen het kerkbegrip van Calvijn en a Lasco gaat de voorkeur onverholen uit naar de laatste. A Lasco heeft tenminste begrepen wat als norm uit het evangelie valt af te lezen, namelijk dat de kerk naar haar wezen is: een *societas fraterna*, een broederlijke gemeenschap of moet ik zeggen genootschap. De kerk is een broederlijke, geestelijke, morele gemeenschap van vrije mensen. Calvijn wordt daarbij verwezen naar een oude tijd, die aan het verdwijnen is. Hij haalt het niet bij A Lasco. Bij Calvijn is de kerk een stichting van God, jazeker en Christus heeft ook wel wat met de kerk te maken, maar de kerk is toch primair de verzameling van uitverkorenen. Kuyper zet een pneumatologische benadering tegenover een meer antropologische en christologische bepaling van de kerk. De kerk is primair een gemeenschap van vrije mensen die als gemeenschap een stichting is van de Heilige Geest. Als ik het goed zie, ziet Kuyper deze gemeenschap en deze werking van de Heilige Geest als een werking die breed in de nieuwe gemeenschap van mensen aan het werk is. Hij schrijft dat God een nieuwe gemeenschap heeft gesticht, waar stap voor stap de duisternis verdwijnt, waar het allerhelderste licht van de waarheid gaat lichten en de disharmonie verdwijnt. In een beeld dat mij aan Calvijn deed herinneren, maar nu door de jonge Kuyper veel breder wordt gebruikt: ‘God druppelt op grond van zijn wezen dat uit liefde bestaat, de druppels van zijn geest in deze nieuwe gemeenschap opdat het beeld van God begint op te lichten *‘sed e Dei contra essentia, quae amore continetur in dies magis stillatim in genus humanum infunderetur, ut denique Dei in homine imago maiore vi sensim coeperet exsplendescere, neque id in iis tantum, qui huic sint societati socii adscripti, set ut totius orbis terrarum hominum multitudo ad veram tenderet en perveniret sanctitatem’*. (290) Dat beeld licht niet alleen op bij hen die bij de kerk ingeschreven staan, maar breidt zich uit naar allen. Dat roept een vraag op: wat Kuyper hier over de kerk zegt, zegt hij dat alleen over de kerk als gemeenschap, of is het eigenlijk iets waarbij hij de samenleving op het oog heeft? De kerk als de plek waar de duisternis verdwijnt en de disharmonie oplost, is beeld van de samenleving. Het ideaal van de Verlichting, een mensheid die als gemeenschap